Олександр РОМАНОВ,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради (м. Херсон)
e-mail: nixto02@gmail.com

ШЕФСЬКА ДОПОМОГА ШКОЛАМ УКРАЇНСЬКОЇ РСР ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОЇ БАЗИ ТА РОЗВИТКУ ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ З ФІЗИКИ (1950–1960-ТІ РОКИ)

Шефська допомога школам в Українській РСР відіграла ключову роль у формуванні матеріально-технічної бази саме для уроків фізики та трудового навчання. Залучення ресурсів промислових підприємств, колгоспів, радгоспів та інших установ дозволило не просто підтримати школи матеріально, а й тісно пов’язати теоретичне навчання з реальним виробничим середовищем.

Завдяки підприємствам-шефам шкільні кабінети та майстерні отримували обладнання, яке виводило викладання цих предметів на новий рівень:

Школам передавали справжні токарні, фрезерні та свердлильні верстати, набори професійних слюсарних і столярних інструментів, а також сировину (метал, деревину). Це створювало передумови для того, щоб учні не просто займалися ремісництвом, а здобували реальні навички роботи з промисловим обладнанням.

Передані вимірювальні прилади, електротехнічні вузли, радіокомпоненти, генератори та деталі машин дозволяли вчителям демонструвати дію фізичних законів не на абстрактних шкільних макетах, а на реальній техніці. Вивчення механіки, термодинаміки чи електродинаміки підкріплювалося безпосереднім аналізом роботи справжніх промислових або сільськогосподарських механізмів.

Водночас масштаби та специфіка такого оснащення прямо залежали від профілю підприємства-шефа. Школи поблизу великих заводів могли отримувати складне електрообладнання чи верстати для металообробки, тоді як у сільській місцевості, за підтримки колгоспів, акцент робився на вивченні механіки на прикладі двигунів внутрішнього згоряння, тракторів та іншої агротехніки.

Правові засади цієї взаємодії виразно простежуються в постанові ЦК КП України та Ради Міністрів УРСР від 8 грудня 1966 року № 900 «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи в Українській РСР» [5]. Документ передбачав залучення промислових підприємств, будівельних організацій, колгоспів, радгоспів, установ та громадських організацій до шефства над школами. Допомога мала сприяти зміцненню матеріальної бази навчальних закладів, а підприємствам і організаціям дозволялося безоплатно передавати школам обладнання й матеріали, а також спрямовувати кошти на будівництво, ремонт та оснащення шкільних приміщень. Тобто шефство розглядалося не як випадкова доброчинність окремих колективів, а як організаційно підтримуваний напрям взаємодії школи з виробничою та суспільною інфраструктурою. Водночас нормативне закріплення такої практики саме по собі не свідчить про однаковий рівень допомоги в усіх школах республіки.

Історичні матеріали з освіти УРСР свідчать, що у 1950-х роках питання створення матеріально-технічної бази шкіл безпосередньо пов’язувалося із залученням промислових підприємств, колгоспів і радгоспів. Зокрема, в історичному нарисі освіти Люботина зазначено, що розвиток шкільних майстерень, кабінетів і лабораторій супроводжувався посиленням шефської допомоги школам з боку промислових підприємств, колгоспів та радгоспів [3].

Ще конкретніші дані наводяться у дослідженнях повоєнного відновлення шкільної матеріальної бази. Згідно з наведеними статистичними матеріалами, значну допомогу школам надавали шефствуючі промислові підприємства, радгоспи й колгоспи; вони брали участь у придбанні та встановленні обладнання, створенні навчальних кабінетів, лабораторій, майстерень та спортивних об’єктів. Для України наводяться показники електрифікації, радіофікації та обладнання навчальних кабінетів [2].

Показово, що методичні рекомендації щодо навчальних кабінетів, розроблені в системі радянської освіти, прямо передбачали наявність у кабінетах посібників, виготовлених учнями, батьками та працівниками шефствуючих підприємств і організацій. Тобто шефство було не лише фінансовою або господарською практикою. Воно ставало каналом надходження до школи матеріалів, обладнання та саморобних навчальних

засобів, які використовувалися в практичній підготовці учнів. Практичний зміст шефської допомоги особливо виразно розкривається на прикладі Білої Церкви в 1955–1960 роках. У статті «Реформування шкільної освіти 1955–1960 рр. – впровадження політехнічного навчання в м. Білій Церкві» В. Петренко [4] наводить конкретні свідчення участі місцевих підприємств у забезпеченні шкіл обладнанням. За наведеними автором відомостями, завод імені Першого травня передав школам чотири верстати, хлібокомбінат – токарний верстат і ковальське горно, артіль «9-е січня» – токарний верстат і бормашину, а швейна фабрика – швейні машини. Автоколона надала навчальний автомобіль ГАЗ. Газета «Ленінський шлях» передала школі за балансовою вартістю легковий навчальний автомобіль, навчальний мотоцикл і друкарську машинку. Загалом, як зазначає дослідник, шефство міських підприємств набуло надзвичайно цінних матеріальних форм, які кардинально змінили викладання фізики та трудового навчання. Передача школам 93 верстатів, вісім автомобілів та інших машин безпосередньо вплинула на оснащення шкільних майстерень, дозволивши організувати повноцінні практичні заняття з праці на реальному обладнанні. Водночас вісім різних моторів стали потужною матеріальною базою для кабінетів фізики. Все це слугувало наочними посібниками для вивчення механіки, термодинаміки та електромагнетизму. Ці дані свідчать, що шефство могло набувати цілком конкретних матеріальних форм, а його результати виходили за межі фінансової підтримки й безпосередньо впливали на оснащення навчальних приміщень та організацію практичних занять.

Важливо, що передане обладнання було пов’язане з навчальними завданнями, визначеними шкільними програмами. За матеріалами тієї самої публікації, від 1955–1956 навчального року учні V–VII класів мали працювати у шкільних майстернях, лабораторіях і на навчально-дослідних ділянках, тоді як у старших класах передбачалися практикуми з машинознавства, електротехніки та сільського господарства. Таким чином, допомога підприємств створювала матеріальні умови для реалізації освітніх планів, які вимагали поєднання теоретичної фізичної підготовки з практичною діяльністю.

Показовим у цьому контексті є й описаний В. Петренком досвід середньої школи № 9 Білої Церкви [4], де, за його відомостями,

організовували спеціалізовану підготовку учнів за участю місцевих навчальних і виробничих установ. У навчальних планах фігурували, зокрема, технічна механіка, електроніка, гідравліка, технологія металів та інші дисципліни, пов'язані з технічними й виробничими процесами. Цей приклад дає змогу побачити потенційний зв'язок між шефською допомогою, оснащенням школи та розширенням практичного змісту навчання.

Зважаючи на це, шефську допомогу доцільно розглядати не лише як спосіб часткового подолання матеріальних труднощів школи, а і як форму взаємодії між освітніми установами та господарським середовищем. Підприємства надавали ресурси, які школи не завжди могли отримати власними силами, а навчальні заклади діставали можливість розширювати практичну складову освіти. У цьому полягала одна з основних функцій шефства в умовах розвитку політехнічного навчання: воно забезпечувало матеріальне підґрунтя для ознайомлення учнів із технікою, виробничими процесами та практичним застосуванням наукових знань.

Окремого дослідження потребує досвід Фурсянської семирічної школи, якій присвячено видання І. Винниченка «Фурсянська семирічна школа» [1], а саме що стосується виробничої праці школярів у сільському господарстві. І. Винниченко прямо називає практику Фурсянської школи прикладом зв'язку школи з колгоспом і наголошує, що виробнича праця учнів має організовуватися під керівництвом школи як складова трудового виховання.

У підсумку шефська допомога в УРСР була одним із практичних механізмів зміцнення матеріальної бази школи та наближення навчання до виробничого життя. Нормативне закріплення цієї практики й конкретні приклади передачі обладнання засвідчують її значення для організації практичних занять і розвитку політехнічної освіти.

Список використаних джерел:

1. Винниченко І. А. Фурсянська семирічна школа. М-во освіти УРСР, Укр. наук.-дослід. ін-т педагогіки. Київ : Радянська школа, 1953. 240 с.
2. Глинкина Т. А. Восстановление материальной базы общеобразовательной школы в первые послевоенные годы. *Вопросы истории.* 1978. № 4. С. 16–26.

3. Історичний нарис про освіту міста Люботина. URL: https://lmiskvo.org.ua/istorichniy-naris-pro-osvitu-mista.htm (дата звернення: 08.10.2026).

4. Петренко В. В. Реформування шкільної освіти 1955–1960 рр. – впровадження політехнічного навчання в м. Білій Церкві. *Музей історії освіти Київщини* : веб-сайт. URL: https://museum.kristti.com.ua/?p=353 (дата звернення: 08.10.2026).

5. Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи в Українській РСР : постанова ЦК КП України і Ради Міністрів Української РСР від 8 грудня 1966 р. № 900. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР.* 1967. № 1. С. 2–8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/900-66-%D0%BF (дата звернення: 08.10.2026).